

Фалеристичні пам'ятки пожежно-гімнастичного товариства «Сокіл» 1894–1914 рр.

Орест Круковський,
■ Степан Пахолко (Львів)

Фалеристичні пам'ятки українського пожежно-гімнастичного товариства «Сокіл» з'явилися на хвилі піднесення національно-визвольного руху в Австро-Угорській Імперії, спричиненого революцією т. з. «Весни Народів» у 1848 р.

Ідея створення пожежно-гімнастичних товариств, котрі б виховували у своїх членів почуття національної гордості, обов'язку, удосконалювали духовні якості у гармонії з фізичною силою, зародилися у 60-роках XIX ст. у Чехії.

Професор історії Празького університету доктор Мирослав Тірш у 1862 р. започаткував перше чеське спортивне товариство «Сокіл». Через рік словаки заснують товариство «Південний Сокіл», згодом у 1867 р. «Сокіл» з'являється у поляків, потім у хорватів, а через деякий час «сокільський» рух охопив більшість слов'янських народів.

Заснування української сокольської організації тісно пов'язане з іменем Володимира Лаврівського та Василя Нагірного. В. Нагірний опублікував у часописі «Батьківщина» за 1886 р. декілька статей, у яких доводив необхідність створення пожежно-спортивних товариств, а в наступному році опублікував «Статут товариства сторожі огневої Сокіл». Відчутним поштовхом до заснування української сокільської організації став приїзд до Львова чеських соколів у 1892 р. Цього самого року В. Лаврівський з групою прихильників провів перші загальні збори засновників товариства «Сокіл» та підготував новий статут «Устав гімнастичного товариства «Сокіл». Цей статут був затверджений Міністерством внутрішніх справ у липні 1893 р. А 11 лютого 1894 р. відбулися перші загальні збори «уконституваного» товариства. При товаристві у різні часи існували секції гімнастична, технічна (пожежництва), музична, театральна та прапорові. Завданням останньої було виготовлення прапорів та відзнак, котрі

б репрезентували товариство. У пункті 34 статуту зазначено: «Знамя товариства є руський лев на синьому тлі». Окрім прапора членів товариства репрезентували і особисті відзнаки. Відзнаки були затверджені разом з сокільським одностроєм на перших Надзвичайних зборах у березні 1894 р. як «відзнаки синьо-жовті з львом й пером», що носилась на смушевій шапці (рис. 1, а, б, в) [1].

Відзнаки з «галицьким левом» широко вживалися в українському суспільстві протягом тривалого часу (до початку Першої Світової війни) Про це свідчить професор С. Гайдучок: «Левики емальовані, як шпильки до краваток, жіночі брошки, видання «Сокільський Базар» в 1904 р. носили широкі круги громадянства при цивільному одязі, як національну відзнаку» [2]. Про використання такої відзнаки свідчить лист, який надіслала філія товариства «Січ» з с. Новосілки (пов. Скалат, на Тернопільщині) до товариства Сокіл-Батько у Львові у 1913 р. з приводу надсилання відзнак з левом, як «шпильки до краваток» у кількості 10 шт., згідно поданого малюнка [3]. Ескіз малюнка відзнаки, в основному відповідає виявленим відзнакам у металі.

У вересні 1896 р. товариство ухвалило постанову про введення ще однієї відзнаки для членів товариства: «Члени, не носячі строю, можуть носити шпильку позолочену або золоту, представляючи сокола (рис. 2) на круглій кокарді ясно синьої барви» (рис. 3).

У книзі професора С. Гайдучка ця відзнака натомість подана, як відзнака на однострій: «позолочений сокіл в леті служив до шапки першого однострою. Носили його на синій рожечці. На нім стреміло соколине перо» [2].

Згодом з'являється другий тип відзнак з гербом «галицького лева» на шапку. У листуванні осередку товариства «Сокіл» у м. Миколаїв за 1904 р. з управою товариства у Львові з приводу надсилання

відзнак для філії зазначено: «відзнаки до шапки єсть 2 роди. Герб Руси цілий (ймовірно малося на увазі геральдичне зображення галицького лева у щиті з короною (рис. 1) й лише самий левик» (рис. 4, а) [3].

З часом відзнака галицького лева набуває функції до певної міри нагороди. У 1912 р. товариство «Сокіл» «за успішну поміч в роботі над розвоєм» організації, нагороджує своїх членів рядом відзнак, серед яких відзнака «Льва» та відзнаки «помочи», «праці», «св. Михайла» (невіднайдені). Ці відзнаки вживались у товаристві до 1914 р. [4].

Використовували цю відзнаку в поєднанні з синьо-жовтою стрічкою та написом місцевості, з якою прибули до Львова, делегати Шевченківського Здвигу 24 червня 1914р. (рис 4, б).

Використовувалась ця відзнака на головному уборі Сокільських Стрільців (1913 р.) та на шапках добровольців Українських Січових Стрільців при формуванні перших куренів у серпні 1914 р. На засіданні Боевої Управи у Львові від 2 серпня було ухвалено: «Як відзнаку на переді шапки прийнято «левика» з шапки Сокільських Стрільців [5].

Крім цього ця сама відзнака із спеціальним кріпленням (скоба), використовувалась, як запонка для сорочки, причому на звороті відзнаки був напис: «В. Ганкевич» (Перший український кравець, що шив сокільські однострої) (рис. 4, в).

У 1902 р. товариство «Сокіл» у Львові випустило поштівку із зображенням члена товариства у сокільському однострої [6] (рис. 23, стор. 26). До однострою, як невід'ємний елемент входив ремінь з пряжкою та монограмою-вензелем з переплетених літер «СР» (Сокіл Руський). Вдалося виявити поки що єдиний примірник такої пряжки! (рис. 5).

До комплекту пожежного однострою входив також металевий або шкіряний

1, а

1, б

1, в

2

3

4, а

4, б

5

6

4, в

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

21

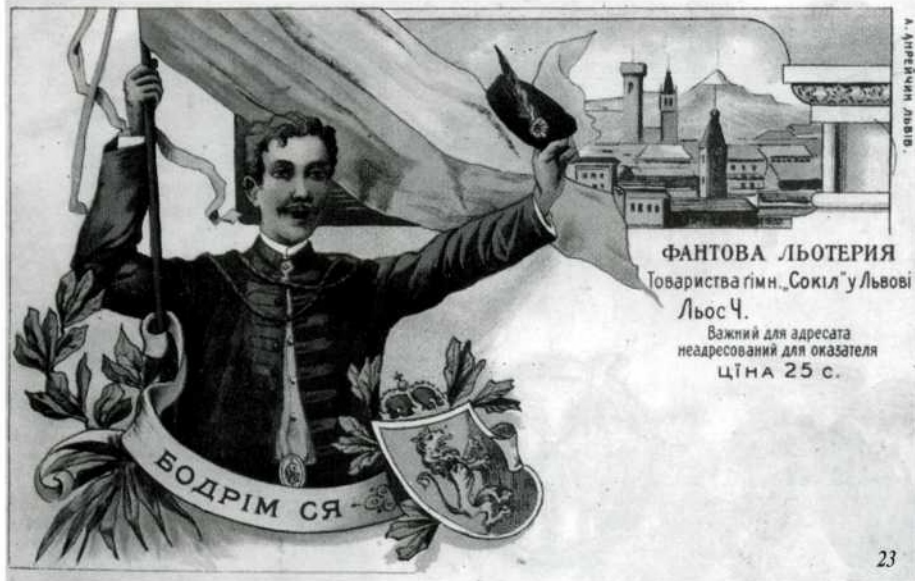

22

20

шолом (рис. 6). з відзнакою-кокардою у вигляді лева (рис. 7).

Про ці відзнаки згадується у листуванні товариства «Сокіл» у Львові з філією у с. Заболотів (1905 р.) з приводу набуття сокільського однострою: «В комплект входить шолом шкіряний. Крім того потреба буде ще до кожного шелома гербу – руський лев, який є тепер в роботі і буде коштувати около корони» [7].

Такі шоломи з відзнакою вживалися також і в міжвоєнний період та згадуються в описі сокільського однострою за 1929 р.: «З переду на шеломі сокольська відзнака... на ковнірі пожежні відзнаки» [8] (рис. 8).

Вдалося виявити також емблему-кокарду, (з втраченим елементом на синьому щитку), яка ймовірно, кріпилася на шоломі (можна припустити, що це міг бути галицький левик) (рис. 9).

Товариство «Сокіл» мало також свою емблему-логотип (рис. 10), її проект виник не водночас з проектами прапора та відзнак. Його розроблення затягнулось на декілька років і мало багато модифікацій. Головним символом в емблемі-логотипі був сокіл у польоті з розпростертими крилами і однією або двома гантелями у кігтях (рис. 11). Зображення сокола в польоті мало широке застосування. Цей символ використовували на різноманітних бланках, афішах, печатках, а також як металеву відзнаку члени товариства всіх слов'янських сокільських організацій – чехи, словаки, хорвати, поляки. Проте крім спільного символу, кожна національна організація вносила в емблему атрибути, характерні для своєї нації.

Так, у 1907 р. з'являється велика емблема українського «Сокола» для членів Сокільського Уладу (Управи) [9] (рис. 12), прототипом якої була емблема «Союзу хорватського сокільства» (рис. 13). Перше зображення емблеми «Союзу хорватського сокільства» відома з документа за 1904 р. [10].

Можна припустити, що крім відзнаки для Сокільського Уладу, були випущені відзнаки-монограми з переплетених літер, що утворювали слово «Сокіл» (рис. 14).

Виявлено ще декілька аналогічних українських відзнак (рис. 15, 16, 17*) ідентичних з відзнаками хорватів, поляків, чехів (рис. 18, 19, 20).

Опис сокільських відзнак завершують дві відзнаки, які хоча і не мають типових сокільських символів, характерних для відзнак 1894–1914 рр., але цікаві за своїм громадсько-політичним значенням.

Для відзнаки з гравірованим текстом: «III. Сокіл-Львів 1909» (рис. 21), використана стандартна заготовка, а напис засвідчує, ймовірно, про нагородження члена сокольської організації у спортивних змаганнях. Діяльність «Сокола» напередодні Першої Світової війни характерна проведенням масових заходів-здвигов (демонстрацій), заснуванням спортивного товариства «Україна», проведення спортивних змагань та Запорізьких ігор.

Сокольська відзнака «Шевченківський Здвиг 26. VI 1914», випущена з нагоди крайового здвигу у Львові за участі понад 12 тис. соколів, пластунів та Українського Січового Союзу. Автор відзнаки – студент Львівської політехніки, майбутній

архітектор в м. Рогатин, Роман Грицай (у нижній частині відзнаки є його клеймо «RG»). Відзнака була випущена тиражем у 10 тис. примірників (рис. 22) [11].

За збігом трагічних обставин, саме у цей день в м. Сараєво, студент націоналіст та терорист Гаврило Принцип убив намісника австрійського престолу та його дружину. Це був перший постріл Першої Світової війни, в якій взяли участь сотні тисяч українців, у тому числі добровольці-соколи, створивши першу українську військову формування – Легіон Українських Січових Стрільців.

Список літератури:

1. **Круковський О.** Прапорництво, емблематика та печатки українських спортивно-освітніх організацій і товариств на Західноукраїнських землях кінця XIX – початку XX століть // ЗНТШ т. ССXXXI. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Львів, 1996. – С. 278–287.
2. **Гайдучок С.** Півстоліття сокільських видань. – Львів, 1937. – С. 48.
3. **ЦДІА України** у Львові. Ф. 312, оп. 1, спр. 504, арк. 16.
4. **Вісті** з Запорожжя. – 31 жовтня 1912 р. – ч. 72-74 ст
5. **За волю України.** Історичний збірник УСС// Видання братства Українських Січових Стрільців. – Нью-Йорк. – С. 375.
6. **Забочень М., Поліщук О., Яцюк В.** На спомин рідного краю. Україна у старій листівці. Альбом-каталог. – Київ, Криниця, 2000. – С. 19.
7. **ЦДІА України** у Львові. Ф. 312, оп. 1, спр. 328, арк. 10.
8. **Опис** сокільського однострою// Сокільські Вісті. – 1928. – № 10.
9. **ЦДІА України** у Львові. Ф. 312, оп. 1, спр. 80, арк. 24.
10. **ЦДІА України** у Львові. Ф. 312, оп. 1, спр. 112, арк. 1.
11. **Праця** до здвигу// Діло, 11 червня 1914 р., ч. 409

* У приватній збірці професора С. Гайдучка зберігається аналогічна відзнака з написом «slet sokolstva praha 1912» (рис. 21). С. Гайдучок (1891–1976) був учасником декількох зльотів соколів у Празі. Ймовірно, відзнака з написом «Україна» та тризубом виготовлена на початку 2000 р. для якоїсь громадської організації у ЧСР за зразком відзнаки 1912 р., або ж виготовлена як фальсифікат-фантазія для колекціонерів.